REFERATEN

AVICENNE — POEME DE LA MEDICINE — texte arabe, traduction française, traduction latine du 13e siècle, introduction, notes et index. Etabli et présenté par Henri Jahier et Abdelkader Nourridine. — Paris, Les belles Lettres G. Budé, 1956, 209 blz., 336 B. fr.

De **Canon** van Avicenna is een van de meest imponerende geneeskundige geschriften. Uit zijn **Canon** heeft de Arabische auteur zelf een korte berijmde inhoud bewerkt aan welke hij de naam van « Gedicht over de Geneeskunde » heeft gegeven. Het bevat in zijn geheel 1326 Arabische verzen. Zoals in het oosten de Arabische tekst een beroemd geneeskundig traktaat na het jaar 1000 is geweest, zo was de Latijnse vertaling in het westen een gretig gebruikte handleiding. Bij de Latijnse vertaler stond het stuk onder de naam van **Canticum** of **Cantica** bekend.

Het **Canticum** is een didaktisch werkstuk dat door de Mohammedanen zeer op prijs gesteld werd : het werd door de studenten gewoonlijk uit het hoofd geleerd en opgezegd terwijl de leraar zorgde voor de onontbeerlijke kommentaar. Men neemt aan dat het **Canticum** al de grondbeginselen van Avicenna's geneeskundig systeem bevat ; aan die eigenschap heeft het zijn opgang en roem te danken. Algemeen is men van mening dat de Latijnse vertaling van de hand van Gerardus Cremonensis is en te Toledo in de 12e eeuw in de bekende vertalersschool van die stad is tot stand gekomen. Benevens veel anderen heeft Averroes er kommentaar op geleverd ; ook dat werd in het Latijn vertaald, door Armengaud de Blaise uit Montpellier. Hebreeuwse vertalingen waren al in de 13e eeuw bekend. De Arabische naam van het gedicht is **Urguza,** het staat aldus bekend ; het woord betekent zoveel als « ritmisch proza ». Het is een belangrijke aanwinst dat men met de jongste uitgaaf van de **Urguza** over de Latijnse tekst van Gerardus nu ook over een Franse tekst beschikking heeft gekregen. Zij werden bezorgd, naast het oorspronkelijk Arabisch, door twee hoogleraren aan de universiteit van Algiers. Het werk was zeer zeldzaam geworden, thans staat het tot elks beschikking in een royale uitgaaf van 336 F.

Het bijgevoegd minimum van bibliografische en historische noten volstaat om de nieuwsgierige lezer toegang te verlenen tot het **Canticum.** De tekst is die van de uitgaaf Hervagius, Basel 1556.

Na een vriendelijke capatio benevolentiae maakt men kennis met de talrijke kapitteltjes van verschillende lengten die elk in een titel de inhoud weergeven. Die

inhoud bevat niets specifieks Arabisch, maar is Galenische geneeskunde zonder meer : temperamenten, spiritussen, komplexiën, en alles wat daar met het oog op de praktijk uit afgeleid is geweest. De terapie behelst in hoofdzaak evakuatiën, onder vorm van bloedlating, laxeren, purgeren, en als 't niet anders kan, wanneer de natuur er als het ware toe uitnodigt, de chirurgische evakuatie.

In de **Urguza** is de Arabische-antieke geneeskunde op zijn best en beknoptst samengevat. Men begrijpt zeer goed dat het boek een gegeerd schoolboek is geweest ; we stellen ons de medische studenten voor die het om ter vlugst leerden opdreunen ; de katechismuspedagogiek heeft ook in de geneeskunde triomfen gekend, de Arabieren waren daarvoor zeer geschikt.

E.

ANCIENT EGYPTIEN AND CNIDIAN MEDICINE, The relationship of their actiological concepts of disease, by Robert O. Steuer, J. B. de C. M. Saunders. - University of California Press. 1959, 90 bl., 180 B. fr.

Het boek wordt opgedragen aan de nagedachtenis van wijlen onze landgenoot, Franz Jonckheere, die de studie van de Egyptische geneeskunde nieuw leven heeft ingeblazen.

De brug tussen de Griekse geneeskunde en de veel oudere medische systemen van Azië en Afrika blijft altijd een zeer aktueel probleem. Aan de Aziatische brug, over en langs het tweestromenland om, hebben we reeds een belangrijk referaat gewijd. Het boek van Steuer, een chemicus en Egyptekenner, en van Saunders, een medisch historicus die over Vesalius en Leonardo da Vinci een drietal boeken schreef, biedt de gelegenheid over de Afrikaanse brug het een en het ander aan te stippen. Geografische kontakten worden niet besproken, alleen die van doktrinele aard, waarbij dan de taalkunde een grote rol speelt ; Egyptische en Griekse teksten worden vergeleken en op de betekenis van woorden, volzinnen of zinsdelen getoetst. Het komt ons voor dat een voortgezet onderzoek op dit terrein vruchten zal dragen, doch dat het maar zijn volle rendement geven zal wanneer soliede kenners van het Grieks het zullen aanvatten en uitputten. Hoe dan ook, onderhavig werk is een voorlopige vrucht die in het medisch historisch instituut van de universiteit van Californië tot stand kwam ; de fundamentele problemen over de specifieke geestesprodukten van de oude wereld worden in de nieuwe wereld niet uit de weg gegaan, maar grondiger dan ooit te voren aan een onderzoek onderworpen. Het aangezicht van de medische geschiedenis zal door Amerika veranderd worden, indien de Europeërs zich afzijdig blijven houden van dit hoofdstuk hunner rijke kulturele geschiedenis.

Knidos, een Griekse kolonie op de zuidpunt van het Klein-Aziatisch vasteland, bezat een Apolloontempel waaromheen al heel vroeg een centrum voor behandeling van zieke bedevaarders was ontstaan, vlak tegenover het eiland Koos waar rond de Asklepiostempel een gelijkaardige klinische aktiviteit was gegroeid. Wat was het medisch denken dat deze aktieve geneeskundige centra bezielde en leidde ? Waar

kwam het vandaan ? Men is thans algemeen de mening toegedaan dat de medische ideeën, met ander kultuurgoed uit een nog ander beschavingsgebied, o. m. te Knidos opnieuw bevrucht werd en er tot bloei kwam. De Knidische geneeskunde is van Egyptische oorsprong. In den beginne was de Egyptische geneeskunde wel magisch en teürgisch, maar zoals de in 1862 te Luksor ontdekte papyrus van Edwin Smith bewees, bevatte zij ook een groot deel rationeel denken, vooral op het gebied van de chirurgie en de klinische observatie. De Edwin Smith papyrus is bijna volkomen vrij van godsdienstige invloeden : gebroken en ontwrichte ledematen worden er niet gezet door aanroepingen en dies meer, maar door handgrepen. De interne geneeskunde daarentegen bleef door magie behept, en de arts, bij gebrek aan beters liet zich nog beïnvloeden door mysterie, wanneer het er op aan kwam naar een oorzaak van de ziekte en naar een daarop aansluitende behandeling te zoeken.

Een van de meest voorkomende termen in de Egyptische medische literatuur wordt weergegeven door de letters w-h-d-w waarvoor men niet geslaagd is een goed analogon in een andere taal te geven : de w-h-d-w is een etiologisch princiep of een soort materia peccans, dat besloten ligt in de fekale inhoud van de darmen. Het kan verrotting en ontbinding veroorzaken en aanleiding geven tot ettering, ontsteking en andere ziekteverschijnselen in het lichaam. Verondersteld wordt dat de idee van het **w-h-d-w** verband houdt met het mummificeringsproces en dat daar zijn oorsprong ligt.

De Egyptische arts aanvaardde dat het overgaan van het w-h-d-w uit de darm naar de bloedvaten het eerste stadium van de ziekte, in hoofdzaak van een besmettelijke ziekte uitmaakt, hierop volgden polsversnelling en stijging van de lichaamswarmte. Bij Aristoteles **(Hist. Animal.)** vindt men hiervan een echo, waar hij meent dat hetzelfde verschijnsel de oorzaak is van het verouderingsproces (werd dit idee niet overgenomen door Metschnikoff in de negentiende eeuw ?). De rottings- of besmettingsetiologie, leidde de artsen van het oude Egypte tot de ontsmettingsgedachte, ook profylaktisch. Herodotos en Diodorus, Griekse geschiedschrijvers, was het al opgevallen hoe de Egyptenaren veel en lang laxeerden : het ideaal van het Egyptisch geluk in het hiernamaals was een zuivere darm en bevrijd te zijn van het ontlasten.

De brug die dat Egyptisch koncept van het w-h-d-w met Hellas verbindt, wordt met het Griekse woord « perittooma » geslagen ; het geeft het best de inhoud van het eerste weer en komt veelvuldig in de **Papyrus Anonymus Londinensis** voor als de weergave van de etiologische faktor van ziekte. Aristoteles is weer diegene die het woord meest gebruikt ; Hippokrates had het meer over « reumata » ; de eerste geeft er aan de betekenis van : spijsverteringsrest. Met het koncept van het perittooma is dat van sepsis verwant ; een stap verder brengt ons tot de « kopros » die de quasi-patogenetische tegenhanger van het perittooma is. Perittooma komt niet voor in het **Corpus Hippocraticum,** daar wordt het woord « sepidoon » gebruikt.

De arts die heel het perittoomakoncept en wat er mee samenhangt in Griekenland ingeburgerd heeft, is Eurupoon van Knidos ; de **Papyros Anonymus Londinensis** geeft dat zeer duidelijk te kennen ; een ander Knidiër, Herodikos, geeft een variante op het perittooma-motief met andere woorden, om hetzelfde te beduiden (cfr. blz. 30). De **Timaios** van Platoon (84b) verwerkt ook het motief van humorenbederf door een faktor die uit de darm ontstaat en die het vlees bederft. Het is boven alle

twijfel verheven dat de brug tussen de Egyptische en de Griekse geneeskunde bij Eurofoon ligt, hij heeft het w-h-d-w in de Griekse geneeskunde overgeplant en verder met een eigen teorie uitgewerkt en aangedikt zonder van het hoofdspoor evenwel één voet af te wijken, zowel in de etiologie, de profylaxis en de terapie. Men kan het als een uitgemaakte zaak beschouwen ; de monografie van deze twee Amerikanen heeft de grote verdienste dit batig slot van haar rekening te nemen.

E.

THE FRAGMENTS OF PRAXAGORAS OF COS AND HIS SCHOOL, collected, edited and translated by Fritz Steckerl, Leiden E. J. Brill 1958, 132 blz., 188 B. fr.

Dat Praxagoras in de antieke geneeskunde een zeer belangrijke plaats inneemt, daarover kan men zich, aan de hand van dit boek dat al de fragmenten van zijn werk verzamelt, ten overvloede overtuigen. Men weet dat deze arts uit Koos, de bakermat van Hippokrates, stamde. Met zijn tweeën waren zij de voornaamste vaandeldragers van de medische school die in het Griekse eiland bloeide en de hele oude (en nieuwe) wereld in haar knel heeft gehouden, eeuwen lang. Galenos noemt Hippokrates, Praxagoras en Diokles van Karustos in één adem. Tal van anderen hebben het ook gedaan. Praxagoras was medisch denker, medisch reiziger, medisch schrijver en chirurg ; hij behoorde tot de dogmatische school. Hij was iets jonger dan Hippokrates, maar een twintigtal jaren ouder dan Herofilos, hij leefde in de vierde eeuw vóór Chr. Van zijn leerlingen Xenofoon, Phistonikos en Filotimos, worden ook, op het eind van het boek, al de bekende fragmenten opgegeven.

Praxagoras' invloed op de Griekse geneeskunde moet groot geweest zijn, meer dan welke andere was hij een echte leermeester, hij had veel discipelen, o.m. de grote Herofilos van Alexandrië. Als arts was hij zeer bekend en door tal van wijsgeren en andere auteurs wordt hij graag aangehaald. Vast staat dat hij negen boeken heeft geschreven, wellicht meer. Wat van deze geschriften bewaard is, werd door Fr. Steckerl samengebracht en van een Engelse vertaling voorzien, met vermelding der bronnen. Het gehele is voorafgegaan van enkele beschouwingen over Praxagoras' leerstellingen.

Hij sluit zeer nauw bij Hippokrates aan, hij aanvaardt diens vier humoren maar schijnt hun aantal tot tien te hebben verhoogd, het bloed niet inbegrepen. Gezondheid en ziekte hangen van het venenstelsel af ; de faktor die bepaalt of het ziekte dan gezondheid zal zijn, is de ingeboren warmte, die met het verteringsproces in nauw verband staat. Dat verteringsproces zelf wordt door Praxagoras als een verrottingsproces beschouwd. Bloed speelt een grote rol bij onze arts, daaruit ontstaat onmiddellijk het vlees nadat het door kleine poriën uit de aders is getreden. De bron van die aders ligt in de lever, zij bevatten alleen bloed ; de slagaders zijn daarvan duidelijk te onderscheiden, deze zijn identiek met de zenuw en hun bron ligt in het hart, zij bevatten pneuma. Dat de polsslag tot de arteries behoort, is een ontdekking van Praxagoras, maar zij kloppen autonoom, niet krachtens de hartslag.

Naast zijn anatomo-fysiologisch werk schreef Praxagoras over de etiologie en de symptomatologie van de ziekte : hier spelen de humoren de hoofdrol ; het ontleden van de polsslag met de kennis van het humorenevenwicht en zijn stoornissen laten de arts toe alle ziekten te begrijpen, te onderkennen en te behandelen. Men moet van in den beginne met de terapie ingrijpen ; maar in de modaliteiten van de behandeling schiet Praxagoras deerlijk te kort : gedachten, en goede, heeft hij, maar in werkelijkheid faalt hij. In de grond is Praxagoras een schitterend anatomo-fysioloog, maar een zwak terapeut. Het is niet uitgesloten dat hij mensenlijken heeft geseceerd, doch de dierenanatomie heeft hij zeker druk beoefend. Blijvende aanwinsten van louter medische aard behelst zijn œuvre niet, daar hij teveel de feiten door de finesse van zijn geest heeft verwrongen, hij zat niet genoeg aan de feiten vast, zijn intellekt bouwde te graag stelsels op, hij is een rationalist en raakt daardoor het echte spoor bijster. Praxagoras is alleszins een merkwaardig figuur in de Griekse geneeskunde ; over zijn werk te kunnen beschikken voor verdere studie is een voorrecht. Wij zijn de overtuiging toegedaan dat dank zij de kostbare aanwinst die wij rijker zijn geworden, andere studies aan deze arts zullen gewijd worden en dat een ware Praxagoraskultus daaruit kan ontstaan.

E.

DE ONTWIKKELING VAN DE ARTSENIJBEREIDKUNDE IN GOUDA TOT 1865, door E. Grendel. Proefschr. Amsterdam 1958, Drukk. Koch en Knuttel, Gouda, 590 blz.

Nadat in 1955 door J. Bik een proefschrift werd gewijd aan **Vijf eeuwen medisch leven in een Hollandse stad,** geeft Grendel een even merkwaardige studie ten beste over het apotekersberoep in hetzelfde Gouda. Andere promovendi hadden vroeger Enkhuizen, Middelburg, Rotterdam, Amsterdam, Alkmaar, Breda, Haarlem en Dordrecht aan de beurt laten komen. Het farmaceutisch verleden van de pijpenstad, dat zowat met het midden van de vijftiende eeuw voor goed een aanvang neemt, ziet men uit de talloze archiefstukken die Grendel mededeelt, als een rijke film voor zich afrollen.

Van in den beginne behoorden de apotekers tot de vooraanstaanden te Gouda, doch zij waren niet zoals in andere steden vrij gesteld van de schutterij. Uit de archivalia verneemt men ook heel wat bijzonders over het instrumentarium dier farmaceuten om over de medikamenten die zij op doktersvoorschrift te bereiden kregen : in 1532 werd te Gouda gajakafkooksel tegen de syfilis bereid ; onder de vroegste farmaceutische boeken dienen er de farmakpees van Valerius Cordus en Amatus Lusitamus vermeld. Tijdens de 80-jarige oorlog nam het aantal artsen geweldig toe en het farmaceutisch bestel volgde, des te meer dat het aantal boeken daarvoor stof en aanleiding gaf. Artsen en apotekers gingen als gevolg hiervan nauwer samenwerken en dit deed de noodzakelijkheid inzien om een eerste bescherming en verdediging van beider beroep te organizeren. Gouda gaf op dit gebied het voorbeeld, ofschoon ook wel stofjes aan de lucht verschenen. De Goudse keur werd in 1593

afgekondigd, zij brengt reeds in grote trekken de lijnen volgens welke de farmaceutische wetgeving zich in de loop der eeuwen zal ontwikkelen. In andere steden van het Nederlands taalgebied was dat ook het geval. Het recht om het ambt van apoteker uit te oefenen werd door de magistraat verleend, het recht tot het bereiden en verkopen van geneesmiddelen wordt uitsluitend toegekend aan apotekers, de apotekers zijn onderworpen aan kontrole. Als gevolg van deze keure bezaten de apotekers in de 16e eeuw een stevige maatschappelijke pozitie en genoten zij een behoorlijke welstand.

In de zeventiende eeuw ging de apotekersstand nog naar meer autarkie streven om zijn machtspositie te versterken uit idealistische en sociale overwegingen. Heel de strijd werd hoofdzakelijk gericht tegen beunhazen, daartoe gingen artsen, chirurgijns en apotekers hand in hand. De zeventiende eeuw gaf aan de drie beroepen een nog groter aanzien, zij verwierven een betere organizatie van hun beroep, en Gouda stond niet afzijdig. De speciale manier waarop zulks in die stad geschiedde, spreekt duidelijk uit de medegedeelde archivalia.

Hoe belangrijk sommige apotekerszaken te Gouda waren, verneemt men o. m. uit de mededeling van de leveringen die zij aan de gast- en ziekenhuizen deden, de kasboeken brengen belangrijke gegevens en sommen aan het licht. Het proefschrift van Grendel is bijzonder rijk aan dokumentatie dienaangaande ; het komt ons voor dat daar stof aanwezig is om nog een ander proefschrift te bewerken, het is een goudmijn waar men met plezier in snuffelt : medikamenten en hun prijzen, balans van inkoop- en verkoopsommen, oorsprong van de grondstoffen, betwistingen, handelskorrespondentie, ekonomische en kommerciële weerslag van epidemieën, men leest het allemaal tot zijn groot genoegen en onderricht. Gouda blijkt wel een belangrijke kring van ondernemende en bekwame apotekers te hebben gehad, ze moesten voor die van andere steden niet onderdoen, ze hadden er verstand van hun beroep te organizeren om het renderend en sociaal efficiënt te maken.

De achttiende eeuw is van meetaf aan gekenmerkt geweest door de strijd om een eigen apotekersgilde ; reeds in 1748 wilden de apotekers zich van de artsen en de chirurgijns losmaken, omdat zij van hen te veel konkurrentie ondervonden, vooral van de laatsten. Het beloop van die belangenstrijd is niet altijd voorbeeldig geweest : rekwesten, beschuldigingen, bittere uitvallen waren niet van de lucht. Gouda deed lustig mee in de twisten. In de achttiende eeuw werden de Goudse gemeentevaderen wakker geschud o. a. door een François Grendel, om een eigen farmakopee te laten verschijnen, zover kwam het niet om eenheid te brengen in de verschillende voorschriften. Het schijnt evenwel dat het Amsterdams dispensatorium de voorkeur van Gouda genoot, maar dat de Leidse farmakopee in 1792 werd voorgeschreven.

Gouda had ook een stadsapoteek vanaf 1713 ; het gebouw is als zodanig bijna drie eeuwen lang in gebruik geweest.

Op het eind van de achttiende eeuw verneemt men op de achtergrond van de farmaceutische beroepsaangelegenheden echos van de politieke strijd tussen de Patriotten en de Orangisten. Nieuwe toestanden en nieuwe mensen schiepen vanaf 1798 en 1803 een nieuwe orde ; ook artsen, chirurgijns en apotekers moesten er aan geloven, hun oude gilden werden opgeheven of stierven geruisloos een roemloze dood. Het belette niet dat de onwettige verkoop van geneesmiddelen zienderogen toenam ; in de **Goudasche Courant** verschenen onmiddellijk tal van advertenties

voor kwakzalversmiddelen. Grendel brengt verbluffende staaltjes van de driestheid der empirische kruidenhandelaars en kiezentrekkers. Een reaktie bleef niet uit. Gouda verbood het kwakzalversgedoe onder welke vorm ook, vanaf 1805 ter gelegenheid van de stadskermis. Een **Commissie voor Geneeskundig Toezicht** werd kort daarop ingesteld om orde te brengen op de volksgezondheid, het verbeterde nog in 1815 na het einde van het Bataafse avontuur met Lodewijk Bonaparte tot in 1818 Provinciale Geneeskundige Commissies de kontrole op alle takken van de uitoefening der geneeskunde opgedragen kregen. De apotekers gingen hiermede een beter wetenschappelijke en professionele organizatie tegemoet.

Gouda heeft aan de evolutie van de farmacie, als een belangrijke stad in Noord-Holland, gelegen als zij is tussen Amsterdam, Rotterdam, Leiden en Utrecht een groot aandeel gehad. Grendel heeft in zijn proefschrift de lokale farmaceutische kleur van zijn stad sterk verhoogd ; zijn voorzaten stonden hun stuk in de groei van het beroep te Gouda. Het proefschrift is een merkwaardig en eerbiedwaardig werkstuk.

E.

EIN FLANDRISCHER ARZT DES 16. JAHRHUNDERTS IN SIEBENBÜRGEN UND ÖSTERREICH. - Arnold Huttmann, Histor. Jahrbuch der Stadt Linz, 1958, 47-72.

Het is bekend dat koningen en vorsten, al zeer vroeg na het eind van de middeleeuwen, geneesheren in dienst namen voor de verzorging van hun eigen persoon en gezin, maar weldra ook voor de gezondheidszorg van hun onderdanen. In Zevenburgen vindt men het spoor van de « physici » reeds vóór het jaar 1500 terug. De steden volgden het voorbeeld van de landsheren en belastten één of meer artsen met alles wat het lichamelijk welzijn van de ingezetenen aangaat. Deze stadsartsen stonden in groot aanzien en speelden een belangrijke rol, vaak buiten de hun toegewezen opdracht, ze werden hovelingen en wierpen zich niet ongaarne, hals over kop, in de politieke strijd. In de boeken van de stad Kronstadt (heden Orasul Stalin), aan de grens van de Donauvorstendommen Moldau en Walachije, vindt men ten jare 1533 een Vlaamse geneesheer, Jacobus, vermeld. Waar hij uit Vlaanderen vandaan kwam, weet men niet. In 1550 maken de Kronstadtse rekeningen gewag van een zekere « Dominus Martinus Stopius Alostanus physicus ». Die Maarten De Stoop uit Aalst is niet langer dan één jaar te Kronstadt gebleven, maar heeft later op meer dan één plaats van zuidoostelijk Europa van zich laten horen : zijn omzwervingen, die men nauwkeurig heeft kunnen volgen, zijn er het beste bewijs voor dat men met een belangrijke persoonlijkheid te doen heeft. Het is niemand minder dan E. Wickersheimer geweest die zijn spoor nauwkeurig heeft gevolgd. Zelf heeft Martinus Stopius de belangrijkste data uit zijn leven in de Acta van de Weense geneeskundige fakulteit neergeschreven in 1581.

De eerste maal kwam De Stoop naar Wenen in 1548, om er te promoveren, nadat hij o.m. aan de universiteit van Padua had gestudeerd. Het is ook niet uitgesloten dat hij te Leuven zou gestudeerd hebben. Wanneer hij te Aalst zou geboren zijn, kon men niet ontdekken ; alleen is daar het spoor van een dichter Nikolaas

De Stoop gevonden. Na Wenen, werd Martinus Stopius lijfarts van de koninklijke stadhouder, bisschop Georgius Utiesenovie Martinusius, later van koningin-weduwe Isabella en van de minderjarige koning Jan van Hongarije. Als lijfarts van bisschop Georgius en van de koninklijke familie moet Stopius te Wardein en te Weissenburg in het Zevenburgense, gewoond hebben. Ofschoon zelf protestant steunde Stopius de partij van de (katolieke) bisschop en van het koningshuis.

In 1552 treft men Stopius voor de tweede maal te Wenen aan. Aan de universiteit is hij lektor (in wat, weet men niet) en geeft hij een traktaatje van zijn leermeester over de syfilis uit ; de uitgever noemt er zichzelf : Martinus Stopius, doctor medicus, Alostanus Flander. Het professorenkollege van de Weense geneeskundige fakulteit benoemt Stopius op 13 oktober 1553 tot pestmeester, een eervolle maar gevaarvolle betrekking, want meer dan één pestmeester had er het leven bij ingeschoten. Tijdens het wintersemester van 1554 was Stopius deken van de medische fakulteit ; kort daarop werd hij op verzoek van de burgemeester tot arts van het ziekenhuis aangesteld. Hier voerde hij het onderricht aan het ziekenbed in, zoals hij dat te Padua had gezien. Stopius was daarmee een zeer belangrijk innovator, wat hem de titel van voorloper der oude Weense school bezorgde. In de achttiende eeuw was het een andere Nederlander, Geraard van Swieten, die het klinisch onderwijs voor goed te Wenen invoerde. Stopius trad eveneens krachtdadig tegen de kwakzalvers op. Met het eind van 1555 vinden we Stopius te Linz ; daar zou hij 24 jaar blijven, als aartshertogelijk geneesheer. In de aanstellingsoorkonde leest men wat zijn opdracht was : de landbouwers en de andere beroepen behandelen, in geval van nood zelfs op het platteland de patiënten bezoeken. Ook voor de familie van de aartshertog moet hij zorgen. Het honorarium wordt daarbij nauwkeurig vastgesteld. Men vindt verder in de archieven dat middelerwijl, in 1559, het geboortehuis te Aalst door brand vernield werd. In maart 1562 wordt Stopius, te zamen met zijn broeders, door koning Ferdinand I in de adel opgenomen. Te Linz was onze Vlaming ook opzichter van alle medische nevenberoepen : apotekers, chirurgijnen, oogartsen, enz. In 1579 kocht Stopius de heerlijkheid Strassfelden aan ; hij was dus een welgesteld burger geworden. Te Linz trad hij, voor de derde maal, in het huwelijk.

Begin 1580 trekt Stopius opnieuw naar Wenen, hij werd er medisch hoogleraar, en reeds op 13 oktober van dat jaar rektor van de universiteit, nadat hij, lutheraan, verklaard had te geloven in, en zijn leven te richten naar de voorschriften van het koncilie van Trente. Op 17 maart 1581 neemt De Stoop ontslag als rektor om zeer ernstige persoonlijke redenen ; hij leed zwaar aan de jicht, maar werd toch tijdens zijn afwezigheid tot deken van de fakulteit aangesteld. Zes maand later zag hij van dit ambt af, en tegen eind 1581 is hij gestorven. Men weet dat de Vlaamse arts een vermogen van 6826 florijnen heeft nagelaten. De Weense fakulteit moest voor de verdeling van de nalatenschap instaan.

Zo eindigde de geschiedenis van deze zestiende-eeuwse geneesheer wiens levensroman hem uit Vlaanderen over Italië naar Hongarije, Zevenburgen en Oostenrijk gevoerd heeft. Zijn leven was rijk aan tegenstellingen, een spiegelbeeld van de grote spanningen, die toentertijde, Europa hebben beroerd.

E.

Bij de verjaring van zijn honderdjarig bestaan heeft het **Nederlands Tijdschr. voor Geneeskunde** het op zich genomen, aan de twee medische Nobelprijzen, Eijkman en Einthoven, waarop Nederland mag trots zijn, een uitgebreide studie te wijden en deze in boekvorm te laten verschijnen. De boeken werden tegen geringe prijs aan de abonnees van het tijdschrift ter hand gesteld.

Het levenswerk van Willem Einthoven (1800-1927) door A. De Waardt, Erven F. Bohn NV. Haarlem, 258 blz., verscheen in 1957.

Schrijver heeft met grote piëteit en uiterste zorg om de historische waarheid, de biografie van zijn vroegere leermeester te boek gesteld. Het boek is verlucht met originele foto's; men vindt er, zoals nergens, de wordingsgeschiedenis van de elektrokardiografie verhaald. Er is een volledige lijst van Einthovens publikaties toegevoegd; zij behelst, van 1882 tot 1928, 127 titels, niet zo bijster veel. Er is ook een résumé, in het Engels; voorts enkele treffende aforismen en citaten, de lijst van de proefschriften in het Leids laboratorium van Einthoven bewerkt, 17 in aantal. De reeks onderscheidingen die Einthoven te beurt vielen is indrukwekkend kort, slechts drie doktoraten honoris causa. De geschriften over Einthoven zijn ook niet talrijk, hoop en al 17 bijdragen, waarvan de meeste bij zijn overlijden. Indien er ooit een bescheiden geleerde is geweest, dan was het Einthoven. En het was geen gemaakte bescheidenheid.

Einthoven werd geboren in 1860 te Semarang (Java) waar zijn vader officier van gezondheid was. Op tienjarige leeftijd kwam hij naar Nederland; hij studeerde in de geneeskunde te Utrecht, en legde zich reeds vroeg toe op de anatomie en de fysiologie. In 1885 promoveerde hij cum laude over stereoskopie door kleurverschil. Van 1886 tot aan zijn dood, in 1927, was hij professor in de fysiologie te Leiden. Vrij spoedig hield hij zich bijna uitsluitend bezig met elektrofysiologie. De zeer eenvoudige kapillaire elektrometer van Lippmann had zijn volle aandacht : de voor- en nadelen van het instrument studeerde hij uitvoerig en kon weldra daarmee elementaire kardiogrammen opnemen en de harttonen registreren. Hij bouwde een veel nauwkeuriger instrument, de snaargalvanometer, dat toeliet de door de hartwerking geproduceerde aktiestromen op te tekenen. Dat was in 1901; het jaar daarop publiceerde hij het eerste elektrokardiogram van de mens. Lange tijd was het Leidse instrument het enige van zijn soort in heel de wereld. Voorts gaf Einthoven de volledige verklaring van de vorm der elektrokardiografische kurve; hij introduceerde de thans algemeen bekende letters P, Q, R, S, T en U. Hij leerde de drie klassieke afleidingen kennen. Hij studeerde de tijdsverhoudingen tussen de elektrische verschijnselen die de spierkontraktie vergezellen, en de spierkontraktie zelf. Hij gaf, in andere woorden, aan de clinici een vaste grond, om uit de studie van de verkregen kurven tot de funktie van de hartspier en haar mogelijke afwijkingen te besluiten. Met de artsen van het Leidse ziekenhuis werkte hij nauw samen om, op lange termijn, de evolutie van een hartlijden, met behulp van zijn snaargalvanometer te bestuderen.

Het moet, in dit verband, eveneens aangestipt worden dat de Einthovense snaargalvanometer, die immer door zijn uitvinder-bouwer werd verbeterd, met sukses

kon aangewend worden voor de elektrofysiologische studie van het oog (elektro-okulogram), van de vagus (elektrovagogram), van de sympaticus (elektrosympatikogram) en van de psychogalvanische verschijnselen. Heel de zenuw- en spierfysiologie kreeg daardoor een nieuwe beurt.

Al deze ontdekkingen heeft A. De Waardt in Eindhovens laboratorium meegemaakt. Het is een voorrecht dat het men in het relaas opnieuw meemaken kan. Zijn pen heeft het zeer mooi en niet minder pregnant neergeschreven. Dat boek is een kostbaar dokument van historische betekenis. Men verneemt er, als nimmer elders, hoe een groot wetenschappelijk werk tot stand kwam. Men leert er ook Einthoven zelf als een innemende persoonlijkheid kennen en leeft mee met de voornaamste gebeurtenissen die dat toch kalme leven hebben gekenmerkt.

E.

Het Levenswerk van Christiaan Eijkman (1858-1930) door B. C. P. Jansen, Erven F. Bohn NV. Haarlem, 205 blz., verscheen in 1959.

De auteur was medewerker van Eijkman en bouwde in zijn laboratorium, te Batavia, met veel sukses voort aan het levenswerk van zijn meester. Ook deze levensgeschiedenis is het boeiend verhaal van een der grote medische ontdekkingen. De lijst van Eijkmans publikaties telt 122 titels, van 1883 tot 1930. Aan illustraties is het boek arm, er is alleen de foto van de Nobelprijswinnaar. Het boek zelf ontleedt de inhoud van Eijkmans geschriften, en laat die gewoonweg spreken, zonder daar veel kommentaar aan toe te voegen.

Christiaan Eijkman werd op 11 augustus 1858 te Nijkerk op de Veluwe geboren. Zijn vader hield er een kostschool en had een talrijk gezin. Christaan werd na vergelijkend eksamen in 1875 benoemd tot militair medisch student. In 1883 promoveerde hij te Amsterdam cum laude tot doctor in geneeskunde over de polarisatieverschijnselen in de zenuwen. In hetzelfde jaar vertrok hij naar het toenmalig Nederlands Indië, kwam wegens ziekte in 1886 terug, ging zich te Berlijn bekwamen in de bakteriologie onder Koch, vertrok opnieuw naar Indië en begon er zijn onderzoekingen over de beriberi in het militair hospitaal te Weltevreden. Hij bleef er werkzaam tot 1896, in zeer bekrompen omstandigheden. Van uit die periode stammen zijn waarnemingen over de voeding van mens en dier. In 1890 valt de fundamentele mededeling dat een zekere vorm van polyneuritis bij vogels het gevolg is van de voeding met rijst waarvan het pericarpium verwijderd werd, en dat het volstond het pericarpium bij de voeding te voegen om de dieren volkomen te genezen. De leer van de « vitaminen » is op die grondslag opgebouwd. Kort daarop keerde Eijkman, opnieuw wegens ziekte, naar het vaderland terug. In Indië was hij ook direkteur-leraar van de school tot opleiding van inlandse artsen. In augustus 1898 werd Eijkman benoemd tot hoogleraar te Utrecht ; hij doceerde er hygiëne, geneeskundige politie en gerechtelijke geneeskunde. In 1912-1913 was hij rektor van de universiteit. In eigen land maakte Eijkman deel uit van veel kommissies die zich met de gezondheidszorg inlieten. In 1929 viel hem de Nobelprijs te beurt ; hij was

toen reeds een afgetakeld man ; enkele maanden nadien stierf hij. Eijkman was een studiekop : een zekere ijdelheid was hem niet vreemd, maar de drift voor de exaktheid was hem ingeboren, en een grondige zelfkritiek was, bijna, zijn grootste gebrek. Daardoor bleek hij in staat tot het zonder vooroordeel trekken van de juiste konklusie uit een toevallige waarneming, en daaruit de betekenis van een deficiënte voeding voor het ontstaan der beriberi aan te tonen. Hij was natuurlijk gediend geweest door het veelvuldig voorkomen van de beriberi in de Oost. De ziekte was een ernstig probleem voor de regeringen der landen waar zij inheems was ; een kommissie werd in 1886 van Nederland uitgezonden om de plaag ter plaatse te bestuderen. Eijkman maakte er door een gelukkig toeval deel van. Hij was, wegens malaria, naar Nederland moeten terugkeren en gebruikte zijn ziekteverlof om te Berlijn bij Koch aan te lopen, om er kennis te maken met de jonge bakteriologie en haar metodes. Daar ontmoette hij Pekelharing en Winkler die er ook op studietocht waren. Een beriberimissie werd er samengesteld : een anatoom-patoloog, een neuroloog en een fysioloog. Men dacht eerst dat de beriberi een infektieziekte was ; doch de ziekte beantwoordde niet aan de Kochse definitie van een infektieziekte. Pekelharing en Winkler gingen naar Nederland terug ; Eijkman bleef te Weltevreden voortzoeken en vond de sleutel van het geheim. Eijkman moest zich redden met een uiterst primitieve installatie ; hij flanste veel zelf in elkaar. Hij leverde het bewijs dat het meer op de man dan op het laboratorium aankwam.

Over Eijkman te midden zijn Indische ervaringen wordt in het boek van Jansen op een zeer sobere maar niettemin treffende manier verhaald. Men komt onder de indruk van het relaas en men leert er de man kennen met zijn ijskoude kritische geest die een greintje ironie verheelt. Wat hij later te Utrecht heeft gepresteerd, al bereikte het de oorspronkelijkheid van het Weltevredense niet, is ook van aard om de lezer te boeien. Men leert er Eijkman kennen zoals hij was. Het is een stuk biologische geschiedenis van prima kwaliteit, die een wenig bekend figuur op de voorgrond brengt.

E.

GREPEN UIT DE GESCHIEDENIS DER ANATOMIE. - J. Van de Velde, Med. Kon. Vla. Ac. Ac. Wet. Lett. Sch. K. ; Klasse Wet. 1959, 21, nr. 6, 38 blz., + 25 buitentekstplaten.

De auteur, die de in 1948 door zijn vader begonnen studie over de anatomische lessen voortzet, heeft dokumenten over 114 schilderijen en grafische kunststukken kunnen bijeenbrengen waarin het onderwerp, door Rembrandt op zijn bekend doek vereeuwigd, wordt uitgebeeld. Het is alleszins een zeer merkwaardige verzameling. De bijdrage begint met een korte uiteenzetting van de geschiedenis der lijkenontleding ; het zijn de gewone gegevens die men in alle handboeken van de medische historie aantreft, zonder kritische zin nageschreven. Belangrijker is de ordening en de beschrijving van de afbeeldingen, vanaf de oudheid, die een anatomische demonstratie weergeven. Een wandtekening uit de Pindagrot die meer dan 40.000 jaar

oud is, en waarop de plaats, waar zich bij de olifant het hart bevindt, in het rood staat aangeduid, en een fresko uit de vierde eeuw onzer jaartelling, waarop een chirurg een demonstratie houdt, zouden de oudste rudimenten van een anatomische les bevatten. Dan loopt het tot de elfde eeuw vooraleer, in anatomische miniaturen, het onderwerp meer en meer wordt behandeld ; de chirurgische werken van Mondeville, Vigevano, Galenos (Dresden bv.) worden er rijkelijk mee verlucht. Met de zestiende eeuw komen de anatomische lessen volop in zwang ; Vesalius gaf de stoot met een titelplaat door Jan van Calcar getekend. Het onderwerp werd tientallen keren door andere anatomen overgenomen. Men kan er zelfs de evolutie van het anatomisch onderwijs, stap voor stap, op volgen. Eerst doceert de meester van op zijn kateder, die hij weldra verlaat om zich onder de toekijkende studenten te begeven en zelf het mes te hanteren, in een kollegekamer of een ruim anatomisch amfiteater. De demonstratie heeft somwijlen plaats onder een open galerij, in een villa (Vesalius, 1555) te midden een talrijk gehoor waarin mondaine dames, geestelijken van beider kunne, gezagdragers in ambts- of staatsiekledij opvallen. Nog later is de anatomische les een voorwendsel geworden tot een portret : Vesalius, in zijn eerste uitgave, liet zich met dat doel afbeelden, het is het enige natuurgetrouwe portret dat men van hem heeft. Rembrandt konterfeitte de Amsterdamse burgemeester-chirurg-anatoom Tulp in zijn bekend schilderij, en liet nog een zestal notabelen naast de meester poseren. Hoeveel schilders hebben onder zo 'n motief hun naam niet geplaatst ? Van de Velde heeft 25 befaamde schilderijen van dat soort geteld, de meeste in Nederland. Voorts zijn er enkele zeldzame anatomische lessen zonder toehoorders ; Michel Angelo heeft er zo een vervaardigd. Zijn dit geen onafgewerkte stukken ? Zo is ook de anatomische les van Jan Wouters' **Epitome,** in 1569 te Brugge uitgegeven. Even zeldzaam zijn de spotprenten die een anatomische les tot onderwerp nemen. Allegorische anatomische lessen zijn er al wat meer, bv. bij G. Blasius, in 1650.

Het komt ons voor dat Van de Velde hier maar een eerste worp heeft gedaan naar een uitvoeriger behandeling van het onderwerp. Met het materiaal dat hem ter beschikking staat, en dat hij nog verder hoopt te verzamelen, kan uit deze studie een enige kunsthistorische atlas groeien. Het ware dan ook gewenst dat aan de taal van zo 'n atlas wat meer zorg zou besteed worden ; de tekst die men thans te lezen krijgt, doet zo weinig Nederlands aan.

E.

ÖSTERREICHISHES GESUNDHEITSWESEN IM ZEITALTER DES AUFGEKLÄRTEN ABSOLUTISMUS. Erna Lesky, Arch. f. öster Geschichte, 1959, 122 Bd, 1 Heft, 1-228.

Dit is, ongetwijfeld, een uitvoerige monografie over het onderwerp : één hoofdstuk uit een tijdperk dat rijk was aan kultuurhistorische gebeurtenissen, waarin de geneeskunde en de natuurwetenschappen een voorname rol gespeeld hebben. Tal van eminente personen lieten zich daarbij gelden en hebben de doorslag gegeven

voor vérreikende beslissingen. Wie het meest bijgedragen heeft om de gezondheidszorg, het medisch universitair onderwijs, de organizatie van de medische beroepen op een nieuwe en met de tijd aangepaste leest te schoeien, was de Nederlander Gerard van Swieten. Men weet dat de keizerin hem naar Wenen riep, hem met de meest verantwoordelijke ambten bekleedde en hem nooit, één ogenblik maar, haar volste vertrouwen onttrok. Van Swieten heeft tot de luister van het medische Oostenrijk en de bloei van de Weense universiteit oneindig veel bijgedragen. Hij was een eerlijk, onkreukbaar, werkzaam en bekwaam man, de meest geliefde leerling van Boerhaave ; te Leiden kon hij niet benoemd worden omdat hij rooms was, maar te Wenen heeft hij het voor zijn bekwaamheid passend werkveld gevonden. Niets is aan zijn organisatiegeest ontsnapt : het ziekenhuiswezen, de medische fakulteit met haar professoren, gebouwen, publikaties, uurrooster, assistenten, kolleges, opdrachten, de strijd tegen de besmettelijke ziekten in de steden en op het platteland, de krankzinnigenzorg, de lijkenbehandeling, de begrafenissen, de gerechtelijke geneeskunde, de havenquarantaines, enz. ; van 1749 tot 1772 was hij te Wenen werkzaam. Van Swieten riep een ander Nederlander naast zich naar Wenen, Antoon de Haen (1704-1776) uit Den Haag, ook een leerling van Boerhaave, en plaatste hem op de eerste leerstoel van de hoofdstad. De Haen was een mengsel van hoge ernst en gekke laatdunkendheid ; hij bracht de termometer in de Weense ziekenhuizen, maar verzette zich tegen de inokulatie in de bestrijding van de pokken ; van de perkussie van de borstkas volgens Auenbrugger wilde hij niet weten ; op de opleiding van de artsen had deze rare kwant een grote invloed en in de terapie van veel ziekten heeft hij sporen verdiend. Uit alles wat de Aufklärung in Oostenrijk op het medisch gebied bewerkstelligd heeft, kan men de invloed van Boerhaave's school niet wegcijferen, tot in het hart van Europa brachten haar volgelingen vernieuwing onder het motto der Verlichting. Het meest pregnante van die Verlichting liet zich zelfs op het medische gelden, en die gelding heeft het ook nergens zolang volgehouden, tot op de vooravond van de twintigste eeuw. Door Erna Lesky werd wel niet zo uitdrukkelijk op de Nederlandse oorsprong van die werking het accent gelegd, maar het ontgaat niemand dat Van Swieten in de ordening van heel het gezondheidswezen van de Oostenrijkse monarchie, volkomen tot zijn recht komt. Wij vinden het een fraaie monografie die de kennis van de medische geschiedenis van Centraal Europa verrijkt, en éne zijde van een interessante kultuurperiode schitterend belicht.

E.

Vlaams Taal- en Volksbewustzijn in het Zuidnederlands Geestesleven van de 18e eeuw, Dr. Jozef Smeyers 1959, 443 blz. ; werd door de Kon. Vl. Ac. voor Taal en Letterkunde bekroond (Reeks VI, nr. 83).

Op één hoofdstukje (blz. 273 tot blz. 294) uit deze merkwaardige monografie moeten we de aandacht vestigen. Het was een gelukkige inval vanwege de auteur, in het licht van wat de algemene titel aanduidt, ook de wetenschap daarbij te be-

trekken. Hij gaat uit van de vaststelling dat men in de eerste helft van de achttiende eeuw in onze gewesten nauwelijks kan spreken over wetenschappelijk leven, en dat daarin enige kentering kwam door de stichting, in 1771, van de Academia Theresiana, zonder dat het daarmee zeer briljant zou worden. Het leven van deze akademie was uitsluitend Frans. En nochtans kunnen vele akademieleden de Franse taal niet behoorlijk schrijven, omdat deze voor hen een vreemde taal was. Tegen de verfranste geest van de akademie heeft er enige reaktie bestaan; bewijzen daarvoor ontbreken niet. De akademie kende geen hoge vlucht, zij telde geen geleerden van formaat, zij durfde geen aktuele problemen aan; zij leed door haar gebrek aan onafhankelijkheid, op haar werkzaamheden en druksels werd door de bestuurslichamen kontrole uitgeoefend omdat men polemieken vreesde. Haar memoires zijn niets meer dan salonwetenschap, omdat zij wil in het spoor lopen van buitenlandse akademies, zij wil de Franse verlichte kringen nabootsen, doch slaagt er niet in.

Maar de werking en de prestaties van de Teresiaanse Akademie geven toch geen juist beeld van het wetenschappelijk leven in de tweede helft van de achttiende eeuw in de zuidelijke Nederlanden, vooral niet wat de gebruikte taal betreft. Zo zijn van de 280 ingezonden memoires in de akademische wedstrijden er 116 in het Frans, 87 in het Nederlands en 66 in het Latijn geschreven. Onder de 88 bekroonde zijn er 35 Franse, 26 Nederlandse en 23 Latijnse. Onder de met een gouden penning bekroonde zijn 17 Nederlandse, 16 Franse en 14 Latijnse. Pleit dat niet voor het gehalte van de nederlandstalige verhandelingen? De meeste Latijnse memoires waren toch het werk van auteurs die wel Nederlands maar waarschijnlijk weinig of geen Frans kenden. Percentsgewijs overschrijdt het aantal nederlandstalige wetenschappelijke memoires zelfs het aantal geschiedkundige verhandelingen. Hoe ook, slechts weinig deelnemers uit de nederlandssprekende gewesten gaven de voorkeur aan de Franse taal voor het opstellen van hun verhandeling. Wanneer men alle gegevens van het probleem nauwkeurig ontleedt, blijkt het ten overvloede dat de meeste ontwikkelde Vlamingen voor hun verhandelingen de moedertaal gebruikten, hoe ongunstig de akademische kringen daar ook op reageerden. Het waren de geestelijken en de geneesheren die op dat gebied voorgingen. Een monnik uit Tongerlo, Adriaan Heylen, weigerde zijn Nederlands werk over numismatiek te laten vertalen door de akademie, om het in het Frans uit te geven.

De geneesheer Pieter Engelbert Wauters uit Wetteren schrijft zijn akademische verhandeling in het Nederlands wegens algemene Verlichtingsmotieven. Indien hij onder de Franse overheersing toch in het Frans schreef, was het omdat de Franse censuur hem meer kansen bood. Stappaerts uit Antwerpen legde een Nederlandse verhandeling aan de akademie voor. Dokter P. J. J. van Bavegem schreef uitsluitend in het Nederlands naar de akademie; hij vroeg dat er in de zuidelijke Nederlanden een akademie voor geneeskunde zou worden opgericht; het medisch onderwijs dat in de collegia medica gegeven werd, oordeelt hij te weinig degelijk, het zou bovendien beter in het Nederlands dan in het Latijn gebeuren.

F. D. Van Daele te Ieper en J. B. Jacobs te Gent, beiden geneesheren, spanden zich in, met in het Nederlands geschreven boeken de volksgeneeskunde te dienen door het geestelijk peil van de vroedvrouwen en heelmeesters te verhogen. Van de twintig te Gent tussen 1760 en 1785 verschenen medische werken is er geen enkel

in het Frans geschreven. Geen enkel beroep heeft in de achttiende eeuw zozeer aan het Nederlands gehouden als de artsen, zij hadden veel nederlandstalige werken in hun biblioteken ; onder volle Franse bezetting stichtten zij te Antwerpen een nederlandstalig geneeskundig tijdschrift.

Het staat vast dat tegenover de modekultuur en de verfranste geest, zoals die spreken uit het innerlijk leven van de Teresiaanse Akademie en uit de geschriften van veel van haar leden, de degelijkheid van veel Nederlandse verhandelingen en de princiep-vaste houding van een aantal Vlaamse intellektuelen onaangetast bleef.

E.

BOEKBESPREKING

DE HAAN H. R. M. en DEKKER W. A. L. Groot Woordenboek der Geneeskunde. Tweede supplement. Literatuurlijst. Aanvullingen en verbeteringen op A-Z. Leiden, L. Stafleu & Zoon en Berchem-Antwerpen, De Internationale Pers, 1960, 115 blz. B. Frs 140.

De literatuurlijst bevat ook een lijst van werken over de geschiedenis der geneeskunde, 16 boeken en 2 tijdschriften. Deze lijst is zeer onvolledig en willekeurig opgesteld, zo ontbreken o.m. het onmisbare werk van Garrison, het klassiek geworden boek van Douglas Guthrie, het oude maar niet verouderde werk van Haeser e. a. Anderzijds verheugt het ons dat men in de aanvullingen en verbeteringen o.m. heeft opgenomen Frans Jonckheere en Maimonides met het gebed van de geneesheer.

Az Orvosi Hetilap Centanàriumi Emiékkönyve. Budapest Medicina Könyvkiado, 1959, 175 blz., ill.

Het Hongaarse medisch weekblad « Orvosi Hetilap » werd in 1857 gesticht en vierde onlangs zijn eeuwfeest. Dit gedenkboek werd te dier gelegenheid uitgegeven. Het bevat een overzicht van zijn honderdjarige werking en een bloemlezing van de meest markante artikelen die er in verschenen o.a. van Semmelweis, Robert Koch, Szent-Györgyi en vele andere. Dit alles is rijkelijk geïllustreerd en gevolgd van een bibliografie. Wat (pag. 142) het artikel over de communistische constitutie en (pag. 149) het artikel over de verjaardag van het innemen van Budapest door de Russen in dit medisch boek komen doen, blijft voor ons een raadsel.

B.